

Erdélyi történelem

Írta: Jordáky Lajos

Nehéz dolog egy rövidke cikk keretében történelemről írni. S nehéz főleg Erdély történelméről, mert ennek az országrésznek történelme eseményekben gazdag, fejlődésében — egyes korszakoktól eltekintve — magasraívelő művelődésében bizonyos korszakokban magyar viszonylatban élen jár, de az európai helyzetben is egyenrangú. A magyar történetírásnak valójában elhanyagolt, de legalább is kellőleg nem értékelte része. Nem kutatták fel annyira, mint a többi magyar részeket, az erdélyi történelemnek lényege pedig még azok tolla alatt is elsikkadt, akik foglalkozni akartak vele. Egy-két történelmi munka (Kövári, Szilágyi), számos tanulmány, egy kultúrpolitikai vázlat (Kós Károly: Erdély) a fontosabbak. Ezek nagy részét is még az első világháborút megelőző évtizedekben írták és adták ki.

A magyar történelemben Erdély vezető szerepe Mohács után kezdődik. Már az Árpádok és vegyes házbeli királyok alatt is önállóbb, mint a többi országrészek, ennek okát azonban egyrészt a távolságtól, másrészt abban a tényben találja meg, hogy nem volt elsődleges települési hely. A magyar nagybirtok történetében is szerepe csak a Hunyadiak hatalmával erősbödik. Szellemileg ekkor még jelentéktelen. Az európai szellem, a katolicizmus, majd a latin műveltség, a humanizmus magyar központja Buda és azok a városok, amelyek a főtelepülési helyeken épültek. A Hunyadiak alatt, bár a szellemi központ Buda, gazdasági és politikai súlya növekszik s a törökök elleni küzdelemben mind nagyobb a szerepük az erdélyi földbirtokosoknak. Zápolyával az erdélyi nagybirtokos politika győzedelmeskedik a Dózsá vezette magyar parasztmozgalommal szemben. Amikor azonban Mohács után a magyar élet Erdélybe kényszerül s a nagybirtokos ligák romboló politikáját felváltja egy, bár ugyancsak a felső osztályok ál-

tal vezetett, elsősorban saját érdekeit szem előtt tartó, de mégis csak nemzetmegtartásra és fejlesztésre törekvő politika, a helyzet megváltozik. Erdély veszi át az európai eszmék ápolását és fejlesztését magyar földön s ettől a pillanattól kezdve az erdélyi szellem valójában nem egyéb, mint örököse a humanizmusból és nyugati műveltségéből táplálkozó magyar szellemnek.

Az erdélyi politika elindítója

Martinuzzi György, Mohács után Werbőczy legnagyobb magyar kortársa. Mind a kettő kismemes eredetű és a magyar nagybirtok képviselője, de míg az egyik jobbágyellenes törvényeivel elzárja a fejlődés szelepeit, a másik politikai tisztánlátásával hozzájárul az önálló erdélyi állam megteremtéséhez s ezzel a nemzet idekerült részének fejlődéséhez. Werbőczy latin és a Habsburgok uralma alá került részek főurainak német nyelve mellett Erdélyben talált otthonát a felső körökben is a magyar szó. Ez haladást jelent és nemzeti függetlenséget s bár akkor még nemzeti tudatról nemigen beszélhetünk, mégis a nemzetmegmaradást szolgálja. A nagybirtokosok egymásközti harcát azért egy pillanatra sem szüntelenek; Zápolya után a Bethlenek és Rákócziak egyaránt dinasztiaalapításon fáradoznak, a magyarok intrikálnak egymás ellen, hol Bécsben, hol pedig a portánál s nem egyszer ragadnak fegyvert, hogy hatalmukat s a hatalmat jelentő nagybirtokot egymás ellenében biztosítsák. Rákóczi György például néhány év leforgása alatt négyszer száll hadba s egymásután veri meg Eszterházyt, a Bethleneket, a császárt és a törököt, hogy hatalmát és az ország függetlenségét biztosítsa.

Egyikük sem feledkezett meg azonban arról, hogy nemzetüknek fennmaradásáról csak úgy gondoskodhatnak, ha

sén munkálkodni: ez volt a feladat. A humanista hagyományokat is átvették, de a harcos protestantizmus nemzeti tudatot teremtő tanításával egészítették ki. A nemzetalakulás minden előfeltétele megvolt. Föld és nép, szokások és hagyományok, nyelv és szilárd osztálytudat. Nagy családok gazdagodási ambíciói és paraszttömegek hamu alatt izzó vágyódása emberibb életre. Évszázadokra szóló hatása volt a kelyhesmozgalomnak és Dózsát sem felejtették el még sokáig.

A fejedelmek osztályfenntartó ösztöne Erdélyben jogkiterjesztésben látta megmaradásuk zálogát. Sikertől is viszonylagos békét teremtienők; súlyos küzdelmek idején a függetlenségért és szabadságért a magyarok oldalán a románok is harcba szálltak. Igaz, anyanyelvüket szabadon használhatták, román nyelvű bibliát kaptak.

Az erdélyi szellem megtörik, ha...

Erdély függetlenségének és szabadságának megőrzése a magyarság fennmaradása szempontjából történelmi szükségszerűség volt. A török ellen nyugati eszméit, az európai kultúrát védeni, a német és az elnemzetiellenes dunántúli főurakkal szemben a magyarság megma-

radásáért küzdeni: történelmi feladat. Ha másutt az alkotmányosságot semmibe veszik, itt ragaszkodni az alkotmányhoz, ha más országokban türelmetlenséget tanúsítanak a felvilágosodott tudománnyal szemben, itt befogadni a tudós emigránsokat, Erdély protestáns, alkotmányos és haladó, mert hiszi, hogy a magyarságot csak ilyen módon mentheti meg. Egyetlen pillanatra sem mond le a magyar részek újraegyesítésének tervéről. A fejedelmek, prédikátorok és tudósok, egyetemes és egyesített, önálló és szabad országról álmodoznak. Csak ezzel magyarázható, hogy maga Pázmány, a nagy ellenfél is a protestáns Erdély függetlenségét magyar szükségességnek látja.

Az erdélyi szellem megtörik, mielőtt szabadsága megszűnik s a haladást az abszolútizmus válja fel 1711 után semmi nem marad a felekezeti békéből, protestánsok és jezsuiták között a békés viták lehetőségére örökre megszűnnek és e kis haza egyes részeiben a szociális küzdelmek véresen kiújulnak. Az erdélyi szellem törése valójában az egész magyar szellem visszahúzója. A 18. század vége felé a magára talált magyar szellem ismét nyugati eszméiből táplálkozik. Erdélyt a 19. század második negyedében ez a haladó európai magyar szellem vonzza maga felé.

Bem erdélyi politikája

Írta: Balogh Edgár

A brassói szász múzeumban berámázva függ Bem József kiáltványára Erdély lakosaihoz. A régen megsárgult falragasz 1949 tavaszán került Brassó házára s a szászokat és románokat igyekezett megnyerni a magyar kormány ügyének. „A magyar kormány — mondja a többi között a kiáltvány — az alkotmányos, az igazi szabadságot akarja... s azt kívánja, hogy a különböző nemzetiségek egyenlőséget élvezvén, testvériségben egyesüljenek.“ A falragasz felhívja Erdély népeit, hogy bontakozzanak ki egy mindnyájukat veszedelemben taszító lelkiismeretlen ármány hálójából s vegyék igénybe mindama alkotmányos jótéteményeket, amelyeket „a magyar kormány, mint minden kormány közt a leghabzóbb“ részükre felajánl. A kiáltványt költői szárnyalású mondatok zárják: „Magyarok, szászok és románok, nyújtatok egymásnak testvérséget, száműzettek minden nemzeti gyűlölködést és éljeteke egymással boldogságban!“

Ezt a kiáltványt Bem tábornok, az erdélyi magyar hadsereg főfejére brassói bevonulása alkalmából nyomatta ki, a megszövegezés azonban ezt a falragaszt helyen és időn túl egyetemes magyar történelmi arányok közé emeli. A Szabadság, Egyenlőség, Testvériség eszmei háromsága ezen az egyszerű falragaszon szabatos gyakorlati értelmezést kap az egymásra utalt erdélyi nemzetiségek történelmi szükségére szerint s e konkrét erdélyi értelmezés nyomán felvilan a magárahagyott és bekerített magyarság szabadságharcának egyetemes keleteurópai jelentősége is.

Az 1848-ban kitört erdélyi zűrvárvan tisztán látni és rendet teremteni, ehhez egyaránt szükség volt hadtudományra és történelembölcseletre is. Bem mindkettővel rendelkezett, ezért is volt rá szükség Erdélyben. Mikor Kossuth Erdélybe küldte, ott már tótárgast állt minden. Jobbágyforradalom, nemzeti harc és világnézetű polgárháború esztelen össze-visszaságban zabalyodott egymásba s a kiváltott ellentétek vak anarchiájában csak a bécsi kormány ármánya volt határozott és tervszerű. Puchner, Losenau, Werdener, Pfersmann, Gedeon, Dorschner, Heydte, Schurter, Urbán, Riebel, Schutterheim s a többi császári tábornok és vezérlő katonatiszt jól értett hozzá, hogy a szociális forrongást nemzetiségi mederbe

terelje, a nemzetiségi ellentéteket pedig a szabadlevél magyar kormány ellen játssza ki. A nemzetiségi provokáció kétségtelenül hatott az erdélyi magyarságra is: önvédelemben élesen szembekerült a nemzetiségekkel. Sürgősen szükség volt Bemre, hogy legyen, aki a nemzetiségi ellentétek ága-boga fölé emelkedve, mintegy nemzetközi tárgyilagossággal szolgálja a szabadságot a reakció cselszövéseivel szemben.

Ebben a képtelen erdélyi zavarban jelenik meg Bem és rendet teremt. Hadműködése általánosan ismert s méltányolt. Szigorú fegyelmet s egységes vezetést teremt az erdélyi magyar hadseregben, biztosítja a nagyvonalú hadviselés minden feltételét s az iskolázott sztratégia mesteri fölényével megtisztítja Erdélyt a reakció katonai elemeitől. A politikus Bem már kevésbé szerepel a köztudatban, pedig Bem szociális intézkedései és nemzetiségi politikája nélkül aligha jelentkezt volna a hadisikerek. Legfőbb gondja a székelység: erdőt, földet, legelőt biztosít a türelmetlen várakozóknak s kilátásba helyezi a székelység egy részének kedvezőbb tájon való letelepítését. Mindehhez katonát kér s meg is kapja. Egy csapatára vége a székelyföldi bizonytalanságnak s bár a székely tisztikar egy része továbbra is kerüli a döntő állásfoglalást, a kalapja mellé virágot tűző harisnyás székely közember Bem parancsnoksága alatt a függetlenség és szabadságharc legelső katonája lesz. Bem erdélyi néphadseregében találja meg kanotaszmejét, lesz őrnagy s válik ízig-vérig katonaköltővé Petőfi is.

Erdély megbékéltetése nem is Csányi, hanem Bem nevéhez fűződik. A siker tilka az ígéretek becsületes beváltása volt. Bem személyi ítélőképességével maga mellé vette Kurcz Antalt, a brassói szász népvezért s közvetlen környezetébe fogadta a Bukarestből elűldözött román forradalmi ifjúság egyik megbízottját, Boliac Cézárt is. E személyi kapcsolatok segítségével Bem nemcsak erdélyi méretekben hozta közelebb egymáshoz a szomszéd népek szociális törekvéseit s nemzeti reformmozgalmaikat, hanem az egész Európára ráterpeszkedő reakcióval szemben még egyszer feltárta egy szélesebb keleteurópai összefogás és ellenállás lehetőségét is.

az európai haladás

valóságát állandóan figyelemmel kísérik s Erdélyt még nyugat és kelet között is a nyugati, a leghaladóbb kultúrához kötik. Wittenbergből, első forrásból hozzák a magyar diákok a polgárság vallását s egy polgárosulást követelő korszak harcosai válnak idehaza. Vallásszabadságot hirdetnek s ha ez a szabadság, egész rövid időtől eltekintve, nem is jelent a szabadság teljes megvalósulását, kétségtelenül több, mint akár a Genf, akár a Róma, akár a Párizs nyújtotta szabadság. Dávid Ferenczel a népi jogokat követelő tanok kerülnek be, egyik fejedelmünk biztosítja a jobbágyok vallásszabadságát, a legnagyobb protestáns pedig katolikus kancellárt vesz maga mellé.

Az erdélyi fejedelemségek korszakában a hivatalos külpolitika mellett van egy másik, félhivatalos külpolitika is, amit

a szellem emberei

folytatnak. Nyugaton bizonyítják az erdélyi (magyar) szellem egyenrangúságát a haladás szellemével, idehaza pedig közvetítik állandóan és meg nem szűnő lelkesedéssel Descartes-ot és Bacont; meghonosítják a könyvnyomtatást és a kézműves iparokat. Rákóczi György Belgiumba és Angliába küldött diákjainak legelső feladatuk, hogy a fejedelmi könyvtár számára minden újonnan megjelenő tudományos és irodalmi művet és röpiratot megszerazzenek.

Örökké nyugtalan szellemük nyugatra, holtig hű szívük haza húzza őket. Nyugatot járják, hogy nyugati szellemet hozzanak haza. Otthonosak mindenütt az egész világon. Nemzetek fölött álló műveltséget szívni magukba s a legnagyobbak közöttük ezt nemzeti kultúrává alakítják, dolgozzák át. Egyetemi katedrával édesgetik Apáczaikat, vágytont kínálnak Misztótfalusi betűi-

ért, német fejedelmek versenyeznek Szenci Molnár írásainak kiadásában, megbecsülik botanikusainkat, matematikusainkat és filozófusainkat s ők mégis hazajönnek. Valami hajtja őket haza ugyanúgy, ahogy azelőtt tudásszomjuk izzate egyetemről egyetemre. Tudásukkal nem idegenben akarják az egyetemes művelődést szolgálni. Céljuk nem a tudományok nyugodt magányban való továbbfejlődése, hanem nemzetük nevelése, a megszerzett műveltség szóhíntése.

Európa és a magyarság szintézis-

SZEKTÁSOK

Gáborjáni Szabó Kálmán olajfestménye